

УДК [141.3:62](430)"190/194"

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.3>

КРИТИКА ТЕХНІКИ ЯК КРИТИКА ЕПОХИ. КОНСЕРВАТИВНО-ФІЛОСОФСЬКА ТРАДИЦІЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Олена Груба

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра історії філософії
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Стаття присвячена проблемі сутності техніки у філософських концепціях німецьких представників консервативної традиції першої половини ХХ ст. Розвиток критики техніки як критики епохи модерну. Особлива увага приділяється питанням трансформації людини і цивілізації в епоху сучасної техніки, та зачіпається її екзистенціальний вимір. В процесі дослідження застосовувався порівняльний (компаративний) метод, використовувався проблемно-тематичний спосіб аналізу та викладу матеріалу. Прослідковується розвиток проблематики філософії техніки та підходів до її осмислення від кінця ХІХ ст., а саме діяльність Союзу німецьких інженерів (Verein Deutscher Ingenieure) та їх інструменталістським підходом до осмислення техніки, до початку ХХ ст. – консервативно – філософську теорію техніки, котру можна вважати філософською реакцією на розчарування Першої світової війни, представлена в двох основних лініях чи тенденціях: 1) від “консервативної критики культури” (Л. Клагес, В. Ратенау) напередодні і під час Першої світової війни до “реакційно – модерністські” проекти між двома світовими війнами (О. Шпенглер, Е. Юнгер) 2) повернення до критики технічної цивілізації і постановка питання про про суть зв’язку між природою та технікою після Другої світової війни. (Ф.Г. Юнгер, Г. Андерс, М. Гайдеггер). Завданням статті є осмислення техніки як одного з головних завдань консервативно – філософської традиції, котра стала героїко-реалістичною відповіддю на виклик модернізації після Першої світової війни і дозволила виявити важливі проблеми індустріального суспільства (“тотальна технізація життя”, “техніка і природа”), та окреслити парадигму наступних досліджень про осмислення техніки мислителями другої половини ХХ ст, а саме представників революційно-консервативного напрямку.

Ключові слова: філософія техніки, консервативна революція, інструменталістський підхід, консервативно-філософська традиція, антропологія техніки.

Філософія техніки виникла у другій половині ХІХ ст. в академічному середовищі Німеччини і вже в ХХ ст. сформувалась як самостійна філософська дисципліна. Саме німецькі філософи першими почали роздумувати про вплив техніки на культуру, визначивши напрям роздумів як “філософія техніки”.

У 1877 році німецький філософ Ернст Капп вперше ввів термін “філософія техніки” у назві своєї книги “Основи філософії техніки” (Philosophie der Technik) і таким чином ставши засновником цього напрямку філософської думки. До середини ХХ ст. термін “філософія техніки” не мав особливого поширення за межами Німеччини. Вже після Другої світової війни філософія техніки, пов’язана з інженерно-технічною діяльністю, вступила в період тривалого систематичного розвитку.

В Німеччині організований розвиток цієї сфери знання пов’язаний з діяльністю Союзу німецьких інженерів (Verein Deutscher Ingenieure), керівники котрого вже на початку 1950-х років провели кілька конференцій, присвячених проблемам філософії техніки. В 1956 році Союз німецьких інженерів створив спеціальну дослідницьку групу

“Людина і техніка” (Mensch und Technik), в котру входили робочі підгрупи з питань педагогіки, мови, соціології і філософії. Активні учасники цих дослідницьких груп, такі як Сімон Мозер, Ханс Ленк, Гюнтер Рополь, Ханс Закссе і Фрідріх Рапп, у своїй більшості викладали технічні дисципліни чи мали наукові ступені інженерів і філософів, і як наслідок стали найвідомішими філософами техніки в Німеччині.

Окрім прикладного, інструменталістського підходу до питань техніки “філософуючих інженерів”, якому можна завдячити актуалізації проблематики, на теренах Німеччини, можна виділити консервативно – філософську теорію техніки, котру можна вважати філософською реакцією на розчарування Першої та Другої світових воєн, представлена в двох основних лініях чи тенденціях: 1) від “консервативної критики культури” (Л. Клагес, В. Ратенау) напередодні і під час Першої світової війни до “реакційно – модерністські” проекти між двома світовими війнами (О. Шпенглер, Е. Юнгер) 2) повернення до критики технічної цивілізації і постановка питання про про суть зв’язку між природою та технікою після Другої світової війни. Тут необхідно згадати такі праці як “Довершеність техніки” (Perfektion Der Technik, 1949) Ф.Г. Юнгера, “Застарілість людини” (Obsoleszenz des Menschen, 1956) Г. Андерса, чи твір, котрий вже став Біблією філософії техніки ХХ ст. – “Питання про техніку” (Fragen zur Technik, 1953) М. Гайдеггера.

До Першої світової війни вклад техніки в цивілізацію зазвичай сприймався позитивно, з долею зачудування перед перспективами, котрі вона відкриває людству та конкретно кожному індивіду. Тому питаннями техніки займалися в основному поети та художники. Безперервний технічний прогрес з часів промислової революції, здавалось, підтверджував ідею раціоналістів про панування людини над природою і оптимізм епохи Просвітництва. Біологічні соціальні теорії еволюції ХІХ ст. зміцнили надію на нескінченний економічний ріст і, як наслідок, на забезпечення суспільного, культурного, і, навіть, морального прогресу людства за допомогою науки, техніки і промисловості.

Вже на початку ХХ ст. Людвіг Клагес, котрий стверджував, що “дух перебудовує душу”, казав: “людина майбутнього буде думати виключно механістично, виробляти все більше ресурсів, помістивши їх між силою, та діючою природою, – до тих пір, поки вона не виявиться більше в стані володіти і керувати цими механізмами і поки вони її під собою не похоронять” [1, с. 36]. Духовна нейтральність прийшла до духовного ніщо, беззупинна технізація призвела до шкоди традиційної культури. Сам по собі дух часу не технічний, це віра у безмежні сили і нестримне володарювання людини над природою.

За рік до маніфесту Клагеса, у 1921 році німецький промисловець, політик та інтелектуал Вальтер Ратенау вперше концептуально пов’язав критику техніки з критикою епохи. У книзі його есеї “Про прийдешні речі” (Von kommenden Dingen, 1916) він писав: “Прагматичне мислення, збирання і розподіл сил, рухомість мас і розумів, досягли небачених розмірів. Однак, механізація починає становити загрозу, там де не одухотворена сила починає оволодівати життям, де рух виходить з-під контролю і робить людину, господаря машини, рабом власного творіння. Тут джерела несвободи, беззмисловних зусиль, ворожечі і духовного вмирання” [8, с. 40].

Ратенау і Клагес мали значний вплив на Освальда Шпенглера, котрий у 1931 році в Мюнхені публікує книгу “Людина і техніка”(Der Mensch und die Technik). У праці Шпенглер поєднує інструменталістський підхід та критично-консервативний до розуміння техніки, виділяючи важливість людської руки та першого знаряддя в ній, без якого вона нічого не варта. Руці людини потрібна зброя, щоб самій могли бути зброєю. “Разом з рукою, зброєю та мисленням людина стала творцем...”[3, с. 212] і тим самим відвоювала у природи право творчості, “Вже свобода людини – є актом бунту”[там же], каже

Шпенглер. Творча людина виходить із союзу з природою і з кожним новим творінням відходить від неї все далі і далі, стає все більш ворожим. Саме в цьому Шпенглер бачить “всесвітню історію” людини, історію “рокового розколу між світом людей і Всесвітом”, “бунтаря, котрий переріс материнське лоно і осмілився підняти на нього руку” [3, с. 214]. Однак, трагедія людини, на думку Шпенглера в тому, що природа сильніша за неї. Людина в будь-якому випадку залишиться залежною від природи, адже природа всеохопна. Всі великі культури одночасно і великі поразки. Боротьба проти природи безнадійна, але все таки триватиме до самого кінця, бо душа людини, котра за природою є хижак, ненаситна. За кожним технічним винаходом буде слідувати наступний і так до нескінченності. Трагізм нашої технічної цивілізації в тому, що ми вже не в силах передбачити наслідків нашої власної діяльності: “Сама цивілізація стала машиною, котра робить все, або бажає робити подібно до машини” [3, с. 238]. Взагалі, Шпенглера, можна віднести до межового мислителя між пруськими консерваторами, котрі спирались на промисловість на інструментальність техніки і післявоєнними консервативними революціонерами з гострою критикою модерну.

Мартін Гайдеггер був одним з перших філософів, хто вважав недостатньою інструменталістське тлумачення техніки. В праці “Питання про техніку” (Die Frage nach der Technik, 1953) Гайдеггер пропонує поєднати інструменталістське тлумачення з антропологічним: “Ставити цілі, створювати і використовувати засоби для їх досягнення є людською діяльністю. До техніки відноситься виготовлення та використання знарядь, інструментів, та машин, відноситься те що виготовлене і те, що використовується, відносяться потреби і цілі, котрим це слугує. Сукупність подібних знарядь є технікою. Вона сама є знаряддям, латиницею – instrumentum” [2]. Сутність техніки не вичерпується її інструментальністю, саме її ми повинні досліджувати. Як і Шпенглер Гайдеггер говорить, що техніка є “долею людини”, тому боротьба проти техніки є лише її ствердженням.

Книга Ф.Г. Юнгера “Довершеність техніки” (Perfektion Der Technik, 1946) ознаменувала собою остаточний відхід від героїко-міфологічного пафосу, з його вірою в здатність “фаустівської людини” творчо оволодіти технікою і поставити її на службу німецькому народу. Тепер на перший план виходить розуміння катастрофічних наслідків, котрі тягнуть за собою “знищення субстанції” [5, с. 98] – (експлуатація природних ресурсів).

Гюнтер Андерс – ще один з піонерів консервативної критики технократичного модерну. У книзі “Застарілість людини” (Obsoleszenz des Menschen, 1956) невідповідність між людиною і світом техніки, який вона створила, Андерс назвав – “сором Прометей” [6]. Техніка впливає на зміни в соціальній, економічній та політичній сфері, їй притаманна певна структурна влада, котра не піддається когнітивному контролю зі сторони людини і може призвести до відчуття “застарілості” (antiquiert) людської природи перед лицем техніки.

Відправною точкою в есеях Ернста Юнгера в есею “Стіна часу” як і раніше в “Робітнику” (1932) є критика епохи (Zeitkritik), опис і впорядкування феноменів технічної революції, котра досі продовжується. Юнгер фіксує зміни в “світі робочого”, поняття: “війна”, “мир”, “свобода”, “особистість”, “народ” і тд. [4]. піддаються процесу ерозії і більше не здатні залишатися в своєму первинному значенні. Електронна і ядерна техніка якісно відрізняється від парової, хоч “музика машин” отримує витонченіший акомпанемент, це все одно призводить до “розширення пустелі” і виснаження земних ресурсів.

Ернст Юнгер, та решта представників консервативно-філософської традиції діагностують “спустошення світу” технікою і реєструють зникнення старих символів перед настанням нового глобального порядку. Типовий настрій сучасності – відчай, розчарування

і безглуздість всіх зусиль не зміниться допоки нові символи та форми не наповняться новими змістами, і це завдання для філософії та антропології техніки.

Чудово ілюструє стан речей на стику часів метафора Шпенглера про “присмерк Європи”, чи Юнгера – “історична північ”: “Настала північ історії; пробила дванадцята і ми вдивляємось в темряву де починають окреслюватись контури прийдешніх речей” [7, с. 25] Інакше кажучи, перед нами виростає “стіна часу” спостерігаючи за якою більше не можна мислити категоріями прогресу. Для того, щоб висловлювання про нові змісти стали можливими, Юнгер звертається до поняття гештальту (Gestalt) – формоорбраз, позачасовий, міфологічний, подібний до архетипу Юнга.

В “Робітнику” Юнгера наводиться приклад з лампадою, котра у “світі праці” міняється на електричну лампочку і тим самим втрачає свою сакральність, редукується до голої технічної можливості. В цьому проявляється тотальність технічного світу. Пізній Юнгер визнає, що гештальт Робітника не здатен породити довершений порядок і його завдання, як автора – дати ім’я та описати те нове, що розгортається по ту сторону “стіни часу” [4, с. 118].

Осмилення техніки – одне з головних завдань консервативно – філософської традиції Німеччини ХХ ст., котра стала героїко-реалістичною відповіддю на виклик модернізації після Першої світової війни і дозволила виявити важливі проблеми індустріального суспільства (“тотальна технізація життя”, “техніка і природа”). Разом з тим консервативно – філософська традиція може стати парадигмою для розгляду більш пізніх, революційних тенденцій в філософії і критики техніки другої половини ХХ ст., де мислителі відходять від песимістичного відношення до техніки і редукування її від усього людського і природного до секуляризованого засобу, наполягаючи за єдності техніки і культури.

Список використаної літератури

1. Клагес Л. Человек и земля: сборник статей. изд: Тотенбург, 2021, 242 с.
2. Хайдеггер М. Вопрос о технике. *Електронний каталог переводов Владимира Библихина*. URL: http://www.bibikhin.ru/vopros_o_tekhnike (дата звернення: 22.10. 2021)
3. Шпенглер О. Человек и техника. *Культурология XX век*. Москва, 1995. 492 с.
4. Юнгер Э. Рабочий. Господство и гештальт (сборник). Наука, 2002, 235 с.
5. Юнгер Ф.Г. Совершенство техники. *Машина и собственность*. Владимир Даль, 2002, 564 с.
6. Anders G. Die Antiquiertheit des Menschen, eng. URL: <http://www.notbored.org/baudet-anders.html>
7. Jünger E. An der Zeitmauer. Jünger E. Sämtliche Werke. Bd. 8. Stuttgart: KlettCotta, 1981.
8. Rathenau W. Von kommenden Dingen. Rathenau W. Gesammelte Schriften. Bd. 3. Berlin: S. Fischer, 1925. 53 p.

**CRITIQUE OF TECHNOLOGY AS A CRITIQUE OF THE ERA.
CONSERVATIVE-PHILOSOPHICAL TRADITION
OF THE FIRST HALF OF XX CENTURY**

Olena Gruba

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of History of Philosophy
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article is devoted to the problem of the essence of technology in the philosophical concepts of the German representatives of the conservative tradition of the first half of the XX century. Development of critique of technology as a critique of the modern era. Particular attention is paid to the transformation of man and civilization in the era of modern technology, and affects its existential dimension. In the course of the research a comparative method was used, a problem-thematic method of analysis and presentation of the material was used. The development of the philosophy of technology and approaches to its understanding from the end of the XIX century, namely the activities of the Union of German Engineers (Verein Deutscher Ingenieure) and their instrumentalist approach to understanding technology, to the beginning of the XX century – conservative – philosophical theory of technology, which can be considered a philosophical reaction to the disappointments of the First World War, presented in two main lines or trends: 1) from the "conservative critique of culture" (L. Klages, W. Rathenau) before and during the First World War to "reactionary – modernist" projects between the two world wars (O. Spengler, E. Junger) 2) return to the critique of technical civilization and question the essence of the connection between nature and technology after the Second World War. (F. G. Junger, G. Anders, M. Heidegger). The aim of the article is to comprehend technology as one of the main tasks of the conservative-philosophical tradition, which became a heroic-realistic response to the challenge of modernization after the First World War and revealed important problems of industrial society ("total technology of life", "technology and nature") and to outline the paradigm of further research on the understanding of technology by thinkers of the second half of the XX century, namely the representatives of the revolutionary-conservative trend.

Key words: philosophy of technology, conservative revolution, instrumentalist approach, conservative-philosophical tradition, anthropology of technology.